

Дмитро Хохич

ТАРГЕТУВАННЯ ДІЛОВОГО ЦИКЛУ У СВІТЛІ KEYНСІАНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ: ПОГЛЯД З ХХІ СТОРІЧЧЯ

У 2020 році виповнюється 137 років від дня народження філософа і економіста Джона Мейнарда Кейнса. Тому актуальним є розгляд наукової спадщини мислителя, методологічних принципів кейнсіанської теорії, їх впливу на розвиток сучасної економічної науки та глобалізаційних викликів сьогодення. Метою статті є аналіз методологічних принципів та суперечностей кейнсіанської традиції у взаємозв'язку з актуальними проблемами таргетування ділового циклу – інфляцією, безробіттям, рецесією виробництва, що поглиблюються внаслідок процесів фінансової глобалізації, експансії країн в напрямі неоколоніалізму, надмірного захоплення урядів політикою неокласичного лібералізму, яка виявилася нездатною вирішити покладені на неї завдання у ХХІ столітті.

Розглянуто методологію та суперечності кейнсіанства, зокрема, дискусію Дж. Кейнса з Я. Тінбергеном з приводу застосування методу наукового дослідження при таргетуванні ділового циклу. Критикуючи метод Тінбергена, Кейнс вказує на перехід від статистичного опису економічних процесів і явищ до індикативного узагальнення у випадку простої кореляції. На прикладі робіт вченого розглянуто формування специфічного підходу Кейнса до економічних проблем, що об'єднують аналіз реальних подій, теорію та формулювання практичних рекомендацій. Сучасний період розвитку світової економіки характеризується новими чинниками нестабільності, інтелектуальна спадщина Кейнса дозволяє дослідникам застосовувати історичний досвід осмислення кризових явищ в економіці. Зроблено висновок, що кейнсіанство і є справжнім "мейнстрімом" сучасної економіки. Кейнс розробив методи й апарат, за допомогою якого концептуальне бачення економіки перетворюється в конкретні уявлення економічної теорії. Пройшовши довгий науковий шлях, що відображений у його роботах, зокрема в "Загальній теорії зайнятості, процента і грошей", Кейнс зробив своє бачення економічних та суспільних явищ аналітично функціональним. Він остаточно зруйнував логічну спроможність віри в здатність вільної ринкової економіки автоматично підтримувати повну зайнятість, визначив можливості впливу регулювання грошового обігу на ціни, експорт, імпорт, виробничий процес і зайнятість населення. Незважаючи на критику його теоретичних доводів, навіть непримиримі опоненти погодилися,

Хохич Дмитро Григорович (dmitriykneu@gmail.com), канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри економічної теорії ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". ORCID: <https://0000-0003-3787-939>

що його ідеї підтвердилися на практиці. Наведено докази неспроможності політики "неоліберального мейнстріму" подолати наслідки глобалізаційних викликів XXI століття.

Ключові слова: діловий цикл, індуктивний аналіз, кейнсіанство, неолібералізм, таргетування, статистичний метод.

BUSINESS CYCLE TARGETING IN THE LIGHT OF KEYNESIAN TRADITION: A VIEW FROM THE 21ST CENTURY

Dmytro Khokhych, Ph. In Economics, Associate Professor, Kyiv Vadym Hetman National Economic University. Email: dmitriykneu@gmail.com. ORCID: <https://0000-0003-3787-939>

The year 2020 marks the 137th anniversary of the birth of the philosopher and economist John Maynard Keynes. Therefore, it is relevant to consider the thinker's scientific heritage, the methodological principles of Keynesian theory, and their influence on the development of modern economic science and the global challenges of our time. The article discusses the Keynesian methodology and contradictions, in particular, the discussion of Keynes with J. Tinbergen on the application of the method of scientific research for targeting the business cycle. Criticizing the Tinbergen method, Keynes points to the transition from a statistical description of economic processes and phenomena to an indicative generalization of economic indicators in the case of a simple correlation. On the example of the scientist's work, the article considers the formation of Keynes's specific approach to economic problems combining analysis of real events, theory and the formulation of practical recommendations. The current period of development of the world economy is characterized by new factors of instability; Keynes's intellectual heritage allows researchers to apply the historical experience of understanding crisis phenomena in the economy. The article concludes that Keynesianism is the real mainstream of the modern economy. Keynes developed methods and apparatus with which the conceptual vision of the economy is transformed into concrete representations of economic theory. After a long scientific journey, reflected in his works, in particular in the "General Theory of Employment, Interest and Money," Keynes made his vision of economic and social phenomena analytically functional. He finally destroyed the logical ability of faith in the ability of a free market economy to automatically maintain full employment, identified the possibilities of the influence of regulation of money circulation on prices, exports, imports, the production process and employment. Despite criticism of his theoretical arguments, even irreconcilable opponents agreed that his ideas were confirmed in practice. At the end of the article, evidence is presented of the failure of the policy of the "neoliberal mainstream" to overcome the consequences of the challenges of globalization of the 21st century.

Keywords: business cycles, inductive analysis, Keynesianism, Neoliberal mainstream, targeting, statistical method.

Сучасний період розвитку світової економіки, багатий потрясіннями і новими чинниками нестабільності, все частіше привертає увагу дослідників до історичного досвіду осмислення кризових явищ в економічній науці і до інтелектуального спадку Джона Мейнарда Кейнса. Цей спадок логічно розглядати в єдиній тріаді: особистісного капіталу Кейнса як нестандартного мислителя, дискусії вченого стосовно застосування методу дослідження в економічному аналізі та економічного внеску його робіт у розвиток економічної теорії – провідного на-

пряму упродовж майже століття. Можна без перебільшення сказати, що кейнсіанство і є справжнім мейнстримом сучасної економіки.

У такому розумінні особистісний капітал Кейнса це свого роду бренд, що вказує на глибину підходу, ретельність опрацювання і теоретичного обґрунтування ідей та економічних концепцій. Сама біографія Кейнса, вихованця Кембриджської школи, учня А. Маршала, свідчить про цілеспрямовану роботу вченого, що дозволила перетворити статус економіки із "науки мислення в термінах моделей" в науку "мистецтва вибору відповідних моделей", що відповідають сучасному світу, який постійно змінюється (Keynes, 1939. Р. 558).

У 1930-ті роки отримала широкий розголос так звана "Дискусія про метод" Кейнса з Яном Тінбергеном¹. Вона розпочалася зі статті Кейнса "Метод професора Тінбергена" в "Economic Journal" і продовжилась циклом статей різних авторів. Більш цікавий виклад цієї дискусії (внаслідок більшої відвертості) міститься в приватній переписці між Кейнсом і Тінбергеном, згодом опублікованій у Кембриджському виданні творів Кейнса (Keynes, 1998). Суть дискусії полягала в обговоренні філософії і методології економетрики, а також економіки загалом, що багато в чому визначило подальший розвиток цих наук.

Така дискусія важлива з точки зору практичного застосування статистичного методу при дослідженні явищ і процесів економічної динаміки, а саме: чи потрібно трактувати економіку як точну науку, а відповідно чи претендує на визнання та достовірність висновків кількісний (статистичний) метод в академічному середовищі? З приводу цього Тінберген пише: "Важливо враховувати, яку роль відіграє статистик у цьому аналізі. Теорії, які він піддає перевірці, дістаються йому від економіста. Відповідно, відповідальність за них повинна покладатися на економіста, оскільки жоден статистичний тест не здатен довести достовірність теорії" (Tinbergen, 1993. Р. 11). Однак чи здатний статистичний тест довести, що теорія сумнівна? Тут Тінберген уточнює: "Можливо насправді довести, що теорія сумнівна або в меншій мірі неповна, якщо продемонструвати, що під неї не підпадає певний набір фактів" (Tinbergen, 1993. Р.12). Але чи не заходить він дуже далеко? Можна показати, що сумнівні в кращому випадку тільки ті теорії, де з точки зору економіста, що висунув їх, приймаються різні умови.

Так чи інакше, Тінберген погоджується з тим, що основне завдання, що вирішується за допомогою його методу, зводиться до розуміння того, в якій мірі проявляється кожне з причинно-наслідкових відношень, якщо до того їхній якісний характер був правильно проана-

¹ Тінберген Ян (1903–1994, Нідерланди) – видатний економіст ХХ ст., перший лауреат Нобелівської премії з економіки (1969, разом з Р. Фрішем). Закінчив Лейденський університет за спеціальністю фізика, але в аспірантурі став займатися економікою і отримав докторський ступінь за роботу "Проблеми мінімуму у фізиці і економіці" (1929). Ввів, зокрема, регресійні методи в економічну науку.

лізований економістом. Коли наперед визначено, які вихідні причини (і коли дотримані всі інші умови), що стосуються адекватності пропонованого методу, Тінберген, володіючи статистичними фактами, заявляє, що він в змозі вказати, наскільки важлива та чи інша причина в кількісному відношенні. Якщо заздалегідь відомо (припускаючи, що умови, про які буде сказано далі, будуть виконані), що ділові цикли якоюсь мірою залежать від поточної ставки відсотка, а якоюсь – від коефіцієнту народжуваності двадцятирічної давності і що вони є незалежними факторами в лінійному кореляційному взаємозв'язку, – то виявляється, що цей метод здатен виявити їх відносну значущість. Економісту спростувати таку теорію буде достатньо складно, оскільки потрібно довести, що ці фактори не є істинними причинами такого впливу, або вони залежать один від одного, або кореляції не лінійні, або наявні інші важливі властивості економічного середовища, внаслідок яких упродовж певного періоду часу це середовище неоднорідне (можливо, через вплив нестатистичних факторів).

Дослідницький потенціал цього методу в основному залежить від економіста, який повинен представити не просто той чи інший перелік підходящих значущих причин, а повний їх перелік. Наприклад, припустимо, приймаються до уваги три фактори; навіть, якщо вони справді істинні, цього не достатньо; інших значущих факторів не повинно бути. Якщо існує додатковий, не врахований фактор, то, користуючись цим методом, ми не в змозі виявити відносно кількісну значущість перших трьох. Якщо це дійсно так, то цей метод має практичне застосування, тільки коли економіст здатен заздалегідь надати правильний і бездоганно повний аналіз значущих факторів. На думку, Тінбергена, цей метод не пов'язаний ні з науковими відкриттями, ні з критикою вже отриманих результатів. Він є способом надання кількісної визначеності тому, що досліднику вже відомо після проведеного теоретичного аналізу.

Ця умова полягає в тому, що всі значущі фактори повинні бути вимірними і дослідник повинен володіти адекватними статистичними засобами для їх кількісного виміру. Тінберген особливо виділяє цю умову: "Наше дослідження за своєю природою обмежується вивченням тих явищ, які можна виміряти. Розуміється, явища, що не підлягають кількісному виміру, можуть інколи чинити важливий вплив на хід розвитку подій; тому результати представленого аналізу слід доповнити інформацією про ступінь подібного впливу; цю інформацію можна отримати з інших джерел" (*Tinbergen, 1993. Р. 11*). Таким чином, Тінберген стверджує, що його метод можна з користю застосовувати, якщо тільки деякі фактори можна виміряти, а результати вивчення цих факторів доповнюються іншою інформацією. Але він не говорить нам, як саме це можна зробити. Його метод вираховування відносної значу-

щості вимірних факторів суттєво залежить від передумови, згідно з якою вони містять вичерпну інформацію.

Вимога вимірності всіх значущих факторів є надзвичайно важливою. Адже ця умова виключає із сфери застосування цього методу всі ті економічні завдання, в рамках яких можуть бути значущі політичні, соціальні і психологічні фактори, такі як урядова політика, прогрес у сфері наукових винаходів і очікування. Зокрема через це, на думку Кейнса, цей метод складно застосувати до проблеми ділового циклу, що пояснюється так.

По-перше, чи потрібно проводити попередній аналіз до того моменту, щоб упевнитися в незалежності факторів, що підлягають аналізу? Адже при використанні факторів, що не є повністю незалежними, дослідники стикаються з серйозними труднощами, що вводять в оману, так звану "хибною" кореляцією. По-друге, Тінберген, займаючись "аналізом послідовностей", працює з неодноразовими подіями та часовими лагами. Однак, що виникне, якщо досліджуване явище саме впливає на фактори, за допомогою яких проводиться аналіз? Наприклад, досліджуючи інвестиційні коливання, Тінберген ставить їх у залежність від коливання норми прибутку. Але що, коли коливання норми прибутку самі частково залежать від коливання інвестицій? У зв'язку з цим Тінберген вказує на труднощі "в загальному вигляді", де він наголошує, що "потрібно проявляти акуратність" (Tinbergen, 1993. Р. 17). Далі вказує на те, що труднощі можна подолати завдяки деякому корегуванню часового лагу (Tinbergen, 1993. Р. 39). Досліднику не так легко збагнути, яким способом Тінберген вирішує подібного роду логічну проблему, щоб можна було до кінця її зрозуміти. По-третє, на практиці залежність базових факторів один від одного має важливе значення. Наприклад, для Тінбергена базовими факторами для коливання інвестицій є: прибуток, ціна капітальних благ, процентні ставки, норма прибутку, індекс виробництва споживчих благ, темп зростання загального рівня цін. Незалежність базових факторів один від одного має важливе значення для дослідника. Нехтуючи цією умовою в методі Тінбергена, можна отримати недостовірні висновки, що призводять оптимістично налаштованих статистиків до "хибної" кореляції.

Метод Тінбергена направлений на таргетування рядів економічної динаміки, але має суттєві недоліки. Як зазначає Кейнс в критиці методу Тінбергена, кінцевою його метою є доведення чи спростування будь-якої теорії на якісному рівні, а також визначення кількісних орієнтирів на майбутнє, тобто перехід від статистичного опису до індуктивного узагальнення у випадку простої кореляції (Keynes, 1939. Р. 560).

Метод Кейнса спрямований на агрегування економічних процесів та явищ. І в цьому сенсі він дещо нагадує метод Тінбергена, але на

відміну від нього не просто вимірює центральну тенденцію та дисперсію в економіці, а глибинно аналізує функціональні взаємозв'язки, що виникають між агрегованими показниками в динамічному середовищі. В його основу покладена логіка індуктивного узагальнення макроекономічних (сукупних) величин, кількісних взаємозв'язків та їх механістичного поєднання в єдину науку. Цікаво, що Кейнс розпочинав свою наукову кар'єру з досліджень у сфері ймовірності та статистики (Чекотовський, 2011. С. 375).

Пошук відповідей на практичні питання таргетування ділового циклу беруть початок в роботі Кейнса "Трактаті про гроші" (A Treatise of Money, 1931). В ньому вже містилося: 1) розуміння теорії грошей як теорії економічного процесу в цілому; 2) вбудованість цього поняття в бачення сучасного Кейнсу економічного процесу; 3) радикальний розподіл заощаджень та інвестицій; 4) аргументація, у термінах теорії К. Вікселя, розподілу норми відсотка на "природну" та "грошову" частини; 5) важливість, відведена очікуванням тенденції до зниження, "яка ще не є перевагою ліквідності за спекулятивним мотивом, і теорії про те, що падіння ставки заробітної плати в грошовому вираженні під час депресії призводить до відновлення економічної рівноваги тому, що вона впливатиме на відсоток (банківську ставку), знижуючи потребу в грошах з боку промислового обігу" (Шумпетер, 2011. С. 357). У "Трактаті" ідея Кейнса стає майже самоочевидною стосовно кризових явищ в економіці.

Знайомлячись з інтелектуальною біографією Дж. Кейнса, ми розуміємо, що ідеї і концепції, висвітлені в праці "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" (General Theory of Employment, Interest and Money (1936)), звичайно були реакцією на конкретні кризові явища, зокрема, на "Велику депресію" 1929–1933 рр. Падіння виробництва і порушення загальної економічної рівноваги, що відобразилося в зниженні обсягів виробництва в розвинених країнах Заходу наполовину і зростанню безробіття до 25%, призвели до того, що реальні доходи населення знизилися на 60%. Те, про що сповна писав Кейнс, починаючи з 1919 року, стало очевидним навіть для тих, хто з ним був не згоден. З цього приводу в 2009 році лауреат Нобелівської премії з економіки (1995) Роберт Лукас заявив: "Мабуть, в умовах кризи кейнсіанцем стає кожен" (Скидельски, 2011. С. 15).

Кейнс дав "... теоретичну доктрину, яка не тільки згладжувала особистий елемент і була, якщо не механістичною, то такою, що піддавалася механізації, а також не залишала каменя на камені від останнього опору буржуазної ідеології. Кейнс, можливо, й не написав так напрямку, але в його доктрині можна було за бажанням прочитати, що "той, хто намагається накопичувати, знищує реальний капітал", а також що через накопичення заощаджень "нерівномірний розподіл доходу є основною причиною безробіття". До цього зводиться суть

кейнсіанської революції, і в цьому контексті слово "революція" не є дуже гучним" (*Шумпетер*, 2011. С. 362).

Значення головної праці Кейнса, на думку деяких авторитетних економістів, недооцінене чи зовсім незрозуміле. Особливо, коли в ній йдеться про ірраціональні чинники в поведінці людини. З цього приводу лауреати Нобелівської премії з економіки Дж. Акерлоф (2011) та Р. Шиллер (2013) пишуть: "Між тим "Загальну теорію" Кейнса цілеспрямовано вихолощували, і цей процес розпочався незадовго після її опублікування і помітно посилювався у 1960–1970 рр. Послідовники Кейнса прибрали з його концепції все, що стосується ірраціонального початку – тобто неекономічних мотивів і нелогічної поведінки, – на якій, в першу чергу, й ґрунтувалося кейнсіанське трактування Великої депресії" (*Акерлоф, Шиллер*, 2010. С. 18).

Сам Кейнс, звичайно, не прагнув ліквідувати всю неокласичну теорію. Навпаки, "...результатом заповнення прогалин класичної теорії повинна бути не ліквідація "манчестерської системи", а з'ясування умов, яких потребує вільна гра економічних сил для того, щоб вона могла призвести до реалізації всіх потенційних можливостей виробництва. Установи централізованого контролю, необхідні для забезпечення повної зайнятості, потребують, звичайно, значного розширення традиційних функцій уряду" (*Кейнс*, 1993). Кейнс так пояснює свою позицію: "Розширення функцій уряду я захищаю як єдиний практичний можливий засіб уникнути повної руйнації існуючих економічних форм і як умову для успішного функціонування особистої ініціативи. Якщо ефективний попит недостатній, то розтрата ресурсів, пов'язана з ним, являє собою не тільки нестерпний суспільний скандал. Окремий підприємець, який захотів би ввести ці ресурси в дію, також опиняється у дуже невідповідному становищі" (*Кейнс*, 1993). Кейнс підкреслює і традиційні переваги індивідуалізму та приватної ініціативи: "Зокрема це переваги ефективності, обумовлені децентралізацією та впливом особистої зацікавленості. Але всього цінніше індивідуалізм, якщо він може бути очищений від дефектів і зловживань; це найкраща гарантія особистої свободи в тому сенсі, що в порівнянні зі всіма іншими умовами він надзвичайно розширює можливості для здійснення особистого вибору" (*Кейнс*, 1993). Таким чином, економічні зміни, що відбуваються у світі в ХХІ столітті, не залишають можливостей для розвитку не тільки концепцій неолібералізму, а й потребують швидкої мобілізації державних ресурсів та розробки ефективної політики державного управління.

Розпочинаючи свою працю "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" (1936), Кейнс стверджував: "Я наведу докази того, що постулати класичної теорії застосовані не до загального, а тільки особистого випадку, оскільки економічна ситуація, яку вона розглядає, є лише граничним випадком можливих станів рівноваги". Більше того, ха-

рактерні риси цього особливого випадку не збігаються з рисами економічного суспільства, в якому ми живемо, і тому їх проповідкування збиває зі шляху і призводить до рокових наслідків при спробі застосувати теорію в практичному житті" (Кейнс Дж., 1993).

Кейнс запропонував радикальний спосіб подолання депресії в ділових циклах та масового безробіття. Хід його думки і відповідні методологічні висновки такі:

1. Економія під час депресії згубна. Важливі проблеми розширеного виробництва необхідно вирішувати не з позиції економії ресурсів, а з позиції стимулювання попиту, що забезпечує реалізацію ресурсів та зростання їх пропозиції.

2. Зниження цін або заморожування заробітної плати не сприяє економічній стійкості. Кейнс вважав, що заробітна плата створює ефективний попит на ринку товарів, а її заморожування викликає скорочення виробництва товарів та послуг. Падіння виробництва призводить до банкрутства дрібних товаровиробників, масового звільнення працівників на великих підприємствах, що в кінцевому випадку призводить до безробіття.

3. Гроші виступають не просто "вуаллю" над виробництвом, а є джерелом енергії, що примушує працювати економіку. Стимулювання сукупного попиту в економіці, на думку Кейнса, пришвидшує рух грошей між економічними агентами, що позитивно впливає на економічне зростання.

4. Помірне зростання цін є бажаним для економіки, оскільки стимулює інвестиції та економічну активність. Аналізуючи ділові цикли як наслідок змін у співвідношенні між споживанням і нагромадженням основного капіталу та динамікою національного доходу, Кейнс вважав, що економічний цикл краще всього розглядати як явище, зумовлене циклічними змінами граничної ефективності капіталу.

5. Стабільність цін може забезпечуватися лише через механізм встановлення центральним банком країни облікової ставки та свідомого регулювання грошової ліквідності. Стабільність цін та утримання інфляції в межах цільових орієнтирів є головною метою центральних банків країн, що використовують режим інфляційного таргетування.

Однак, якщо у разі непередбачуваного підвищення цін попит виявиться вищим за пропозицію, то виникає інфляція з тяжкими соціальними наслідками: падінням реальних доходів, погіршенням взаємовідносин між кредиторами і позичальниками, порушенням економічної рівноваги. Зростаючий попит на гроші призводить до підвищення цін, а також збільшує грошову масу в економіці.

Тому у своїй праці Кейнс розкриває нові принципи регулювання національного господарства:

1. Обґрунтовує положення про те, що вирішальну роль у попередженні кризи та безробіття повинна відігравати держава, яка втру-

чається в розподіл всього доходу суспільства і зосереджує у своїй власності значні обсяги грошових та інших ресурсів з метою активного впливу на економіку. За останні сто років обсяг концентрації ресурсів у власності держави значно зріс, що підтверджується, зокрема, реалізацією принципу "фіскальної демократії", що тісно корелює з політикою жорсткої економії, яка виникла внаслідок кризи 2008 року в країнах Єврозони.

2. Для забезпечення повної зайнятості в економіці слід орієнтуватися не на пропозицію товарів, що пропонували класики, а навпаки, всебічно розвивати попит – розширювати купівельну спроможність населення та купівлю підприємцями нових засобів виробництва. Для цього держава повинна нарощувати обсяги нових капітальних витрат у виробництво та збільшувати витрати на інші соціально-економічні цілі, використовуючи підвищення розмірів податків та випуск більшої кількості грошей.

3. Для державного управління економікою потрібно розробити такі економіко-математичні моделі, які розкривають кількісні залежності між основними показниками національного господарства. Використання цих моделей дозволяє поставити регулювання всієї господарської діяльності на наукову основу.

Активний науковий опонент Кейнса, Фрідріх Хаєк вважав, як пише він у своїх записках, що Кейнс не надає значення своїм ідеям в "Загальній теорії": "Я боявся, що перш ніж я закінчу мій аналіз, він знову змінить свою думку. Хоча він назвав це загальною теорією, для мене було дуже очевидно, що цей трактат обумовлений часом і виражає поточну потребу політики" (Хаєк, 1999). Цю свою помилку Хаєк пізніше визнав: "Більш ніж будь-яка інша робота, "Загальна теорія" рішуче сприяла домінуванню макроекономіки та тимчасовому зниженню інтересу до мікроекономічної теорії. Я не знаю, чому "Загальна теорія" мала такий великий вплив. В той час я був спантеличений і ніяк не думав, що вона буде мати успіх" (Хаєк, 1999).

Вихідною передумовою теорії Кейнса стало переконання, що рішення важливих економічних проблем лежить не на стороні пропозиції ресурсів, а на стороні попиту, що забезпечує реалізацію цих ресурсів, так званого "ефективного попиту" (суми споживчих витрат та інвестицій). Основну увагу Кейнс тут приділив аналізу факторів, що визначають динаміку особистого споживання та інвестицій.

За Кейнсом, приріст особистого споживання є стійкою функцією приросту доходу, а роль інших факторів незначна. При цьому зі зростанням доходів гранична схильність до споживання зменшується, і це є важливою причиною зниження середньої частки споживання упродовж підвищеної фази економічного циклу в довгостроковому періоді. Такого роду динаміку споживання Кейнс пов'язував з так званим "основним психологічним законом" – зменшенням частки споживання і,

відповідно, збільшенням частки заощаджень зі зростанням величини доходу. Ця, здавалось би, проста істина, сьогодні відома кожному студенту, що вивчає економіку, але вперше на теоретико-прикладному рівні це вдалося обґрунтувати Кейнсу.

Кейнсіанська теорія передбачає активну роль держави в стабілізації економіки, вважаючи, що роль грошей в економічному розвитку (зміни сукупного попиту і сукупної пропозиції) вторинна з таких причин:

1) складність і невизначеність зв'язку сукупного попиту і грошової пропозиції;

2) швидкість грошей перемінна і визначається коливаннями відсоткової ставки;

3) гроші базуються на функції споживання, яка фіксує зв'язок між динамікою споживчих витрат та величиною поточного доходу;

4) державна економічна політика виходить із жорсткості цін і ставок заробітної плати.

Кейнс узагальнив макроекономічну картину чотирма агрегатами: дохід, заощадження, інвестиції, споживання. Для цих агрегатів Кейнс вивів рівняння, використавши такі характеристики, як гранична схильність до споживання, перевага ліквідності, гранична ефективність капіталу. Він показав, що в умовах динамічної економіки, що розвивається, спостерігається тенденція випереджального зростання заощаджень у порівнянні з капіталовкладеннями, тим самим поставивши на порядок денний проблему стимулювання інвестицій. Кейнс вважав, що саме зміна величини бажаних інвестиційних витрат є першопричиною коливань сукупного виробництва і доходу, і, будучи менш стійкими, ніж споживчі витрати, інвестиції відіграють важливу роль у виникненні циклічних коливань. На його думку, щоб забезпечити початковий рівень інвестицій в умовах недостатнього ефективного попиту з боку споживачів і приватного сектора економіки, держава повинна використовувати непрямі методи стимулювання інвестицій.

У своїй фундаментальній праці "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" Кейнс наголошує на наявності саме двох способів розширення виробництва: "Я охоче погодився, що найбільш розумно було б розпочати наступ відразу на обох фронтах. Намагаючись встановити суспільно контрольовану величину інвестицій, для того, щоб забезпечити поступове зниження граничної величини ефективності капіталу, я б підтримував разом з тим всі заходи, направлені на збільшення схильності до споживання, інакше, що б ми не робили у сфері інвестицій, навряд чи можна буде підтримувати повну зайнятість при існуючій схильності до споживання. Таким чином, мається достатньо підстав для одночасних дій у двох напрямках – і збільшенні інвестицій, і збільшенні споживання до рівня, який за існуючої схильності до споживання не тільки відповідав би рівню інвестицій, що зросли, але й був би вищим" (Кейнс, 1993). Головними інструментами впливу на

зростання схильності до споживання Кейнс вважав організацію суспільних робіт, а також державних службовців.

Можна сказати, своєрідним теоретичним заповітом і провіденціальним положенням стали останні сторінки "Загальної теорії": "Нині люди особливо чекають більш глибокого діагнозу, особливо готові прийняти його і випробувати на ділі все, що буде вважатися таким, що має хоч якісь шанси на успіх. Але навіть і крім цього сучасного умонастрою, ідеї економічних і політичних мислителів – коли вони праві, і коли помиляються – мають набагато більше значення, ніж прийнято думати. В дійсності тільки вони і правлять світом. Люди практики, які вважають себе абсолютно непідвладними інтелектуальним впливам, зазвичай є рабами якого-небудь економіста минулого (курсив мій. – Д. Х.). Безумці, що перебувають при владі, які чують голоси з неба, беруть свої навіжені ідеї із творінь якого-небудь академічного писаки, що складав їх декілька років тому. Я впевнений, що сила корисних інтересів значно перебільшується в порівнянні з поступовим посиленням впливу ідей. Правда, це виникає не відразу, а з плином деякого періоду часу. У сфері економічної і політичної філософії не так уже й багато людей, що піддаються впливу нових теорій, після того як вони досягнули 25- чи 30-річного віку, і тому ідеї, які державні службовці та політичні діячі і навіть агітатори використовують в поточних подіях, в більшій мірі не є новітніми. Але рано чи пізно саме ці ідеї, а не корисні інтереси, стають небезпечними і для добра, і для зла" (Кейнс, 1993).

Продовжуючи думку Кейнса, необхідно відмітити, що саме нові рішення допомагають визначитися з економічними орієнтирами в епоху вже нерегульованої глобалізації, зростання продуктивності, що базується на нематеріальних чинниках, і, внаслідок цього, не лежить в основі визначення величини заробітної плати, в епоху стирання кордонів між формальними і неформальними інститутами, і, в результаті, з суперечностями у відносинах власності. Значною спадщиною в таких умовах є ідеї Кейнса, що не втратили актуальності до сьогодні.

Для історичної особи важливі оцінки і значення для потомків, але для самої людини та її впливу на оточуючу дійсність важливі оцінки його видатних сучасників. Зрозуміло, що його послідовники і адепти робили схвальні оцінки, але цікаві думки тих, хто з ним сперечався.

Дебати Тінбергена і Кейнса серйозно сколихнули тодішній науковий світ і стали поштовхом для подальшого розвитку економіки. Дискусія розпочалася після публікації Кейнсом статті "Метод професора Тінбергена", в якій піддалися критиці нові регресійні методи нідерландського вченого, названі "статистичною алхімією". Кейнс вважав економіку не "наукою про мислення в термінах моделювання", а перш за все "мистецтвом вибору відповідних моделей", які завжди повинні відповідати економічній реальності, що змінюється. Наприклад, результативність моделі звичайно залежить від повноти вибору

дослідником значущих факторів. Виникає парадокс: який сенс у використанні моделей, якщо експерту наперед відомі перелік і значущість усіх факторів?

Відповідь Я. Тінбергена звучала досить технічно: значущість факторів потрібно розраховувати досить точно, а всі пропущені дослідником нерелевантні змінні можна відображати в моделях як випадкові залишки, що не повинні систематично корелювати з відібраними пояснюючими змінними. Незалежність залишків від вибраних факторів слід перевіряти через розрахунок автокореляції. Моделі є всього лиш скелетом економічних рішень, що потребують плоті і крові – здорового глузду і професійного знання деталей (*Tinbergen, 1993. Р. 14*).

Однак, на думку Кейнса, Тінберген "замість лабіринтів логіки воле лабіринти арифметики". Він підкреслював, що чисті статистичні методи можуть бути небезпечними для економічної професії, а надмірна віра в моделі призведе до провалу економічної політики. Кейнсу також не подобалась впевненість тодішніх економетристів у точності своїх прогнозів. Він дорікав Тінбергену за те, що прогнозні тренди, побудовані на основі багаторічних історичних даних до Великої депресії 1929 року і після її розпалу, будуть кардинально відрізнятися, адже висхідна динаміка економічних показників раптово змінилася на низхідну.

Публічна дискусія Кейнса-Тінбергена через наукові статті була лише вершиною айсберга – основна її частина велася у формі приватної переписки між економістами. В дискусії Кейнса-Тінбергена взяли участь багато економістів, серед яких був Мілтон Фрідман, батько монетаризму – економічної теорії, що похитнула позиції кейнсіанства в 1970–1990-х роках.

Таким чином, в середині ХХ століття ідеї Тінбергена з приводу тестування економічних теорій і кількісного дослідження причин економічних циклів поступово набували світового наукового визнання. На думку піонера математизації економіки П. Самуельсона: "Кейнс в дійсності не мав необхідних технічних знань, щоб зрозуміти, що він критикує" (*Samuelson, 1986*). Ця думка домінувала в науковому середовищі до глобальної фінансової кризи 2007–2009 років, підтвердивши правильність багатьох скептичних висловлювань Кейнса.

Британський економіст, завідувач кафедри економіки в Лондонській школі економіки, Лайонел Роббінс, також багато дискутував з Кейнсом в 1930-ті роки. Спостерігаючи за Кейнсом на початку переговорів з американцями з підготовки Бреттон-Вудських угод, Роббінс записав: "Кейнс був у його найбільш ясного і переконливого настрої, і ефект виявився незаперечним. У такі моменти я часто ловлю себе на думці, що Кейнс повинен бути одним із найвидатніших чоловіків, що коли-небудь жили – швидка логіка, блискуча інтуїція, яскрава фантазія, широке бачення, перш за все, незрівняне відчуття виразної мови, все

об'єднується, щоб на декілька градусів перевершити межу звичайних людських досягнень" (*Tribe*, 1997. Р. 61).

Філософ Бертран Рассел назвав Кейнса одним із найрозумніших людей, яких він знав: "Інтелект Кейнса був найвиразнішим і чітким, який я коли-небудь знав. Коли я сперечався з ним, то відчував себе навіть розгубленим, а я рідко відчуваю себе дурнем" (*Russell*, 1967. Р. 97).

Найбільш видатним сучасним критиком Кейнса був економіст і філософ Фрідріх Хаек. Його погляди на економіку були різко протилежними Кейнсу, але тим не менш після його смерті Хаек написав: "Він був єдиною, дійсно великою людиною, яку я знав, і щодо якої відчував безмежне захоплення. Світ дуже сильно збідніє без нього" (*Wapshott*, 2011. Р. 206).

Отже, головним теоретичним інструментом Кейнса став макро-економічний аналіз. Він поставив на чільне місце дослідження залежності та пропорцій між сукупними народногосподарськими величинами (національний дохід, заощадження, інвестиції і сукупний попит), оскільки головним завданням вбачав досягнення загальнонаціональних економічних пропорцій. Рішення здійснювати інвестиції, на думку Кейнса, не будуються на раціональних розрахунках, оскільки знання, що стосуються майбутнього, пов'язані з фундаментальною невизначеністю. Найбільш імовірна основа дій – "самовільний оптимізм" відносно майбутнього. Дж. Кейнс встановив, що в більшій мірі, ніж норма відсотка і гранична ефективність капіталу, величина інвестицій залежить від впевненості, що наш кращий прогноз відносно майбутнього виявиться правильним або хибним, при цьому факти сьогодні, формують прогнози відносно майбутнього (*Кейнс*, 2011). Впевненість у прогнозах на майбутнє обернена поняттю невизначеності майбутнього. Ступінь впевненості, як і ступінь невизначеності, змінюється залежно від змін, наприклад, в інституційному середовищі, економічній ситуації.

Невизначеність майбутнього – ключове поняття кейнсіанської традиції. У ХХІ столітті такою невизначеністю виступають масштабні глобальні процеси, пов'язані з рецесією світової економіки, торговими війнами, експансією фінансового капіталу, міграцією трудових ресурсів. Способи зниження невизначеності – ключове питання посткейнсіанської течії, механізм зниження невизначеності – інститути. Як вказує представник російської течії посткейнсіанства І. Розмаїнський, еволюція інститутів на пряму пов'язана з бажанням економічних суб'єктів знизити невизначеність, однак в одних системах інституційна еволюція справляється з цим завданням, а в інших призводить до системного краху. Суть посткейнсіанської компаративістики полягає в дослідженні інститутів зниження невизначеності в складних економічних системах (*Розмаинский*, 2006. С. 48–50).

В аспекті, що відрізняє кейнсіанство від неокласичного напряму, І. Розмаїнський пише: "Один із основних пунктів посткейнсіанської критики на адресу неокласичної теорії полягає в тому, що ця теорія уподібнює економіку сучасних розвинених країн примітивним господарським системам. Іншими словами, неокласичний підхід критикується посткейнсіанцями за нерозуміння фундаментальних відмінностей між примітивними і складними економічними системами" (*Розмаїнський, 2010. С. 88*).

Нове кейнсіанство на чолі з Дж. Стігліцем робить акцент на недосконалість ринкової інформації. Сутність висновків Грінуолда і Стігліца полягає у виявленні, що ефекти, подібні екстерналіям, виникають кожного разу, коли інформація недосконала і ринковий механізм неповний – а це буває завжди, і як наслідок ринки ніколи не забезпечують обмеженої ефективності за Парето. Коротше кажучи, провали ринкового механізму є всепроникними (*Стігліц, 2005. С. 582*). Справа в тому, що економічні агенти схильні приховувати і спотворювати інформацію у своїх інтересах. Переваги у володінні достовірною інформацією однієї із сторін договору в часи багатомільярдних угод здатні приносити величезні прибутки. Спонтанна ринкова глобалізація передбачає нав'язування інтересів і прав сильнішого. З приводу цього, Кейнс зауважує: "Люди практично завжди приділяють найпильнішу увагу тому, що вони називають станом впевненості. Великий бізнес не відчуває "оптимізму" відносно очікуваного доходу. На чому ж будуються розрахунки і побоювання бізнесменів? Відкладений ефект і ситуація "теперішнього часу"... факти сьогоднішнього дня входять, так сказати, в непропорційно більшій мірі у формування наших довгострокових пропозицій" (*Кейнс, 2011. С. 142–143*).

Викладене дає підстави для таких висновків. По-перше, засилля монополізму у XX столітті та хаотичність розвитку ринкового господарства призвели до непередбачуваних наслідків у XXI столітті. Характер розвитку фінансово-економічної кризи 2008 року показує труднощі реалізації кейнсіанського підходу в умовах, коли відсоткова ставка спочатку була невисокою, а державний борг близький чи перевищував суму річного ВВП країни. К. Сонін у передмові до російського видання книги Роберта Скідельського "Кейнс: Возвращение Мастера", кажучи про останню економічну кризу пише: "У кейнсіанських ідей значна інтелектуальна опозиція, і голос опонентів звучить не менш голосно, ніж голос некейнсіанців. Однак фінансова криза розвивалася так стрімко, що дебати доводиться вести після того, як більшість країн вибрало першу відповідь на кризу. І відповідь була практично скрізь – рішуче кейнсіанською" (*Скидельски, 2011. С. 8*).

По-друге, в умовах сучасної технотронної глобалізації економічні процеси відбуваються хвилеподібно, а самі хвилі закономірно стають все коротшими. Це призводить до зростання реальної інтеграції еко-

номіки країн, встановлення єдиних міжнародних стандартів, які не завжди адекватно сприймаються членами світової спільноти. Незважаючи на всі зусилля міжнародної спільноти, домогтися зменшення розриву між країнами з різним рівнем економічного розвитку не вдається, що призводить до загострення глобальних суперечностей і загроз. Такими загрозами сьогодні є стихійні лиха та епідемії.

По-третє, сучасний глобалізм є специфічною формою економічного імперіалізму XXI століття, який можна назвати тотальним корпоративним фінансово-економічним імперіалізмом. Основна його загроза полягає у руйнуванні фінансової безпеки глобальних ринків і ринково-економічних систем, що посилює руйнівну силу фінансових криз та їх частоту. Сьогодні, транзитивні країни повинні припинити хибну практику "розкритих" національних ринків, а імперативом для них є невідкладне розроблення адаптивних стратегій поетапного включення в глобальні процеси за умови розширення внутрішніх ринків.

По-четверте, різниця в економічному розвитку країн, обумовлена дією ефекту глобалізації та більш тяжкими геополітичними суперечностями з відкладеними соціально-економічними наслідками. Як справедливо зауважують автори монографії "Глобальная конвергентно-сетевая финансовая экономика", глобалізаційні виклики XXI століття деформують систему міжнародних економічних відносин у напрямі особливої світової системи глобалізму, в якій за економічною і політичною ознаками відбувається становлення лише двох полюсів – домінуючих і залежних країн, фактично нового різновиду економічної колонізації. Такий різновид колонізації проявляється у формі надмірної доларизації світової економіки, безконтрольній емісії долара, обсяги якої в рази перевершують обсяги світового матеріального виробництва, яке вона покликана обслуговувати, емітенти змушені з метою стабілізації доларового ринку час від часу провокувати кризи, абсорбуючи надлишки доларової маси (Белорус и др., 2018). Подібна ситуація соціальної напруги спостерігається і в наші дні. У цьому контексті чітко прослідковується політика "неоліберального мейнстриму", що неминуче призводить до руйнування національних економік, відродження яких можливе лише в межах кейнсіанської традиції.

Література

1. Акерлоф Дж., Шиллер Р. (2010). Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма. Москва: ООО "Юнайтед Пресс". 273 с.
2. Белорус О. Г., Власов В. И., Гриценко А. А. (2018). Глобальная конвергентно-сетевая финансовая экономика. LAP LAMBERT Academic Publishing. 632 с. <https://doi.org/10.33763/finukr2018.12.007>
3. Кейнс Дж. М. (1993). Избранные произведения. Москва: Экономика. 543 с.
4. Кейнс Дж. М. (2011). Общая теория занятости, процента и денег. Москва: Гелиос АРВ. 352 с.

5. Розмаинский И. В. (2010). Введение в посткейнсианство. *Идеи и идеалы*. № 1 (3), т. 1. С. 88–105.
6. Розмаинский И. В. (2006). Неопределённость и институциональная эволюция в сложных экономических системах: посткейнсианский подход. *Вопросы экономики*. № 6. С. 48–59. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2009-6-48-59>
7. Скидельски Р. (2011). Кейнс: Возвращение Мастера. Москва: ООО «Юнайтед Пресс». 253 с.
8. Стиглиц Дж. Е. (2005). Информация и смена парадигмы в экономической науке. *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков*. Т. V. Кн. 2. Москва: Мысль. С. 535–629.
9. Хайек Ф. (1999). Познание, конкуренция и свобода. Антология сочинений. Санкт-Петербург: Пневма. 288 с.
10. Чекотовський Е. В. (2011). Історія статистичної науки: навч. посіб. Київ: Знання. 495 с.
11. Шумпетер Й. А. (2011). 10 великих економістів від Маркса до Кейнса. Москва: Издательство Института Гайдара. 400 с.
12. Russell L.J. The Autobiography of Bertrand Russell: 1872–1914. Unwin Paperbacks. *The Philosophical Quarterly*. Vol. 18, Is. 70. P. 87–88. <https://doi.org/10.2307/2218050>
13. Keynes J. M. (1939). Professor Tinbergen's Method. *The Economic Journal*. Vol. 49, № 195. P. 558–570. <https://doi.org/10.1093/ej/49.195.558>
14. Wapshott N. (2011). Keynes Hayek: The Clash That Defined Modern Economics. New York: W. W. Norton & Company, Inc. P. 206.
15. Breit, W. & R.W. Spencer (eds.). (1986). Samuelson P. A. My Evolution as an Economist. *Lives of the Laureates-Seven Nobel Economists*. Cambridge, MA: The M.I.T. Press.
16. Tinbergen J. (1995). Statistical Testing of Business-Cycle Theories: A Method and its Application to Investment Activity. (League of Nations Geneva, 1939, vol. 1. P. 27–33). <https://doi.org/10.1017/CBO9781139170116.028>
17. Tribe, K. (1997, November 20). Economic careers: economics and economists in Britain 1930–1970. (Routledge Studies in the History of Economics) Hardcover. P. 61.

Надходження до редакції 30.05.2020 р.

References

1. Akerlof, G., Shiller, R. (2010). Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism. Moscow: ООО «Юнайтед Пресс» [in Russian].
2. Bilorus, O.H., Vlasov, V.Y., Hrytsenko, A.A. (2018). Global converged network financial economy. LAP LAMBERT Academic Publishing. <https://doi.org/10.33763/finukr2018.12.007> [in Russian].
3. Keynes, J. (1993). Selected works. Moscow: Jekonomika [in Russian].
4. Keynes, J. (2011). The General Theory of Employment Interest and Money. Moscow: Gelios ARV [in Russian].
5. Rozmainskij, I.V. (2010). Introduction to Post Keynesianism. *Idey i idealy – Ideas and ideals*, 1 (3): 1, 88–105 [in Russian].
6. Rozmainskij, I.V. (2006). Uncertainty and institutional evolution in complex economic systems: a post Keynesian approach. *Voprosy Ekonomiki – Economic issues*, 6, 48–59. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2009-6-48-59> [in Russian].
7. Skidelsky, R. (2011). Keynes: The Return of the Master. ООО «Юнайтед Пресс» [in Russian].

8. Stiglitz, J.E. (2005). Information and paradigm shift in economics. World economic thought. Through the prism of centuries, Vol. 2. Moscow: Mysl [in Russian].
9. Hayek, F. (1999). Cognition, competition and freedom. Anthology of works. St. Petersburg: Pnevma [in Russian].
10. Chekotovskyi, E.V. (2011). History of statistical science: textbook. way. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
11. Schumpeter, J. (2011). 10 great economists from Marx to Keynes. Moscow: Izdatelstvo Instituta Gajdara [in Russian].
12. Russell, L.G. (1968). The Autobiography of Bertrand Russell: 1872-1914. Unwin Paperbacks. *The Philosophical Quarterly*, 18: 70, 87-88. <https://doi.org/10.2307/2218050>
13. Keynes, J.M. (1939). Professor Tinbergen's Method. *The Economic Journal*, 49: 195, 558-570. <https://doi.org/10.1093/ej/49.195.558>
14. Wapshott, N. (2011). Keynes Hayek: The Clash That Defined Modern Economics. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
15. Breit, W. & R.W. Spencer (eds.). (1986). Samuelson P. A. My Evolution as an Economist. *Lives of the Laureates-Seven Nobel Economists*. Cambridge, MA: The M.I.T. Press.
16. Tinbergen, J. (1995). Statistical Testing of Business-Cycle Theories: A Method and its Application to Investment Activity. (League of Nations Geneva, 1939, vol. 1, 27-33). <https://doi.org/10.1017/CBO9781139170116.028>
17. Tribe, K. (1997, November 20). Economic careers: economics and economists in Britain 1930-1970. (Routledge Studies in the History of Economics) Hardcover. P. 61.